

ČASNIK SLOVENEK V SLOVENSКИH KNJIŽNICAH: MOŽNOSTI KONSERVIRANJA – RESTAVRIRANJA IN REPRODUKCIJE¹

Jedert Vodopivec
Anja Devetak

Oddano: 22. 2. 2010 – Sprejeto: 14. 7. 2010

Kratki znanstveni prispevek
UDK 025:070(497.4)

Izвлеček

Namen raziskave je bil, ugotoviti dejansko stanje zbirk časnika *Slovenec* po slovenskih knjižnicah, unikatnost zbirke iz uredništva *Slovenec*, ki jo hrani knjižnica Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani (INZ), smiselnost konserviranja in restavriranja te zbirke in možnost prenosa že posnetih mikrofilmov v digitalno obliko. Časnik je izhajal v Ljubljani v letih 1873–1945 ter ponovno med letoma 1991–1996 in predstavlja pomemben del naše nacionalne in kulturne tiskane dediščine. Raziskava zajema samo izvode časnika od leta 1873 pa do leta 1945. Rezultati so predstavljeni v dveh delih. V prvem delu je predstavljen pregled časnika *Slovenec* po posameznih slovenskih knjižnicah, v drugem delu pa smo se osredotočili na posamezne izvode časnika *Slovenec*, ki jih hrani knjižnica INZ. Članek navaja podatke o tem, koliko izvodov hranijo posamezne knjižnice, pogostost povpraševanja, v kakšnem stanju je časnik, glavne poškodbe, način hrambe ter dostopnost časnika v vseh vključenih knjižnicah. Natančen popis stanja je izveden le na izvodih časnika iz knjižnice INZ v Ljubljani, ki hrani časnik v vezavi iz uredništva časnika *Slovenec*. Opravljena raziskava je pokazala, da sta le dve zbirki popolni (NUK in INZ), da je zbirka, ki jo hrani INZ unikatna, da je glavnina izvodov precej poškodovanih, da obstajajo mikrofilmske kopije in da je iz že posnetih mikrofilmov mogoče izdelati uporabno digitalno kopijo. Poškodbe so posledica pogoste uporabe, neustrezne hrambe in slabe kakovosti materialov. Prav zaradi tega bi bilo nujno potrebno gradivo

---

¹ Članek je nastal na osnovi diplomske naloge Anje Devetak "Časnik *Slovenec*: stanje in dostopnost v slovenski praksi" pod mentorstvom dr. Jedert Vodopivec.

umakniti iz nadaljnje uporabe, ga primerno zaščititi in hraniti, uporabnikom pa zagotoviti dostop do časnika v uporabniku bolj prijazni obliki.

Ključne besede: časnik *Slovenec*, zaščita, varovanje, hramba, poškodbe, konserviranje, knjižnica, mikrofilmanje, digitalizacija

Short scientific article

UDC 025:070(497.4)

Abstract

The purpose of the research was to gain an overview of the holdings of *Slovenec* in Slovenian libraries and to state the uniqueness of its original binding kept by the library of the Institute of Contemporary History in Ljubljana (hereafter referred to as the INZ). The article treats the question whether it is reasonable to conserve and restore the newspaper collection or to convert the microfilm version into digital form. The daily newspaper *Slovenec* was published in Ljubljana between the years 1873 and 1945 and between 1991 and 1996. It is considered to be an important part of Slovenian national and cultural heritage. The research encompasses only copies published between the years 1873 and 1945. The results are presented in two parts. The first part focuses on the condition of the newspaper collection in Slovenian libraries, whereas the second part focuses on copies kept by INZ. The article brings data on their number and condition, major damages and storage, as well as on their use and accessibility. Detailed description of the newspaper condition includes only copies kept by INZ. The research proved that only two collections are complete (one kept by the National and University Library in Ljubljana and the other one kept by INZ) and that the collection kept by INZ is unique. It was also established that a great deal of copies kept by individual libraries are damaged, however it is possible to digitize them. Damages are mostly due to heavy use, unsuitable storage conditions and poor quality of the materials. That is why paper edition should be appropriately preserved and conserved consequently the newspaper should be available in a more user-friendly form.

Key words: *Slovenec*, preservation, storage, damage, conservation, library, microfilming, digitization

1 Uvod

Časopisno gradivo sodi v kategorijo zelo ogroženega knjižničnega gradiva predvsem zaradi slabe kakovosti papirja in tehnike vezave, velikih formatov in pogoste uporabe. Zato način hrambe in uporabe pomembno vplivata na stanje objekta. Tako v Sloveniji kot tudi v tujini si knjižnice in druge ustanove prizadevajo za ohranitev izvornih izvodov časopisja, njihovo dostopnost pa rešujejo s prenosom na nadomestne nosilce.

Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani (INZ)² hrani v svoji knjižnici skoraj popolno zbirko časnika *Slovenec* iz uredništva časnika *Slovenec*, vezano v usnjene vezavi. Leta 2007 so se odločili, da bodo zbirko postopoma, v skladu z razpoložljivimi finančnimi sredstvi, konservirali oziroma restavrirali. Ker so konservatorsko-restavratorski postopki zamudni ter strokovno zahtevni, smo se odločili, da zbirko pregledamo, ugotovimo stanje in dostopnost časnika *Slovenec* tako na INZ kot tudi v drugih slovenskih knjižnicah ter na podlagi teh ugotovitev podamo predlog zaščite, uporabe in izvedbe potrebnih konservatorsko-restavratorskih posegov na zbirki INZ.

Čeprav je v tujini in Sloveniji že dovolj znanja in tudi ustrezne literature na področju materialne zaščite pisne dediščine, je problematika hrambe in uporabe časnikov v slovenski strokovni praksi in literaturi še vedno precej neobdelana in nedodelana. S prispevkom želimo opozoriti na problem hrambe in uporabe časopisja v izvorniku, nujnost omejitve uporabe v fizični obliki in nujnost pospešitve izdelave uporabnikom bolj prijaznih nadomestnih kopij.

Leta 2003 je bila izvedena raziskava o stanju, uporabi in zaščiti časopisnega gradiva v časopisni čitalnici NUK (Rapuš, 2003), v kateri je bilo ugotovljeno, da je samo 16 odstotkov časopisnega gradiva presnetega na mikrofilm, medtem ko je vse ostalo gradivo še vedno dosegljivo le v papirnem izvorniku. Na podlagi izsledkov iz tuje literature in rezultatov raziskave je bilo ugotovljeno, da bi bilo potrebno tudi ostalo časopisno gradivo čim prej presneti na nadomestne medije, omejiti uporabo izvornikov in vzpostaviti primernejše klimatske pogoje za hrambo tovrstnega gradiva. V drugi podobni raziskavi, ki je obravnavala mikrofilmanje v Sloveniji (Peternelj, 2005), je bilo ugotovljeno, da je v Sloveniji na področju mikrofilmanja premalo koordinacije in sodelovanja med knjižnicami, da ni dovolj usposobljenih strokovnjakov in da ne obstaja katalog že posnetih mikrofilmov. Pregled mikrofilmov je pokazal, da so filmi v večini primerov posneti dobro, vendar bi bilo stanje možno še izboljšati, kar bi lahko dosegli z boljšo medsebojno povezanostjo oziroma t. i. nacionalnim programom.

Med pričujočo raziskavo smo skozi pogovore z vpletenimi slovenskimi knjižničarji zaslutili predvsem pomanjkanje interesa odgovornih, koordinacije, ustreznouposobljenih ljudi na tem področju in ne toliko pomanjkanje financ³. Stroški kopiranja obstoječih mikrofilmov v digitalno obliko ne predstavljajo večje finančne obremenitve. Tudi zato se z vprašanjem o stroških, da bi knjižnice pridobile uporabniku prijaznejšo kopijo časnika, v tej raziskavi nismo ukvarjali.

---

2 INZ je osrednja slovenska znanstvena ustanova za preučevanje novejših in sodobnih zgodovinskih Slovencev od sredine 19. stoletja dalje. Knjižnica INZ je specialna javna knjižnica. Zbira knjižno, revijalno in časopisno gradivo s področja novejših zgodovinskih teorij zgodovinopisja. Knjižnica INZ hrani veliko starejšega pa tudi novejšega časopisja npr. Jutro, Ljudska pravica, Slovenski dom, Slovenski vestnik, Koroški Slovenec itn.

3 Raziskava je bila opravljena v letih 2007–2008, v obdobju pred recesijo.

2 Zasnova raziskave in metode dela

Odločili smo se, da pregledamo, koliko izvodov časnika *Slovenec* je dosegljivih v knjižnicah po Sloveniji, kako jih hranijo, kakšno je povpraševanje in v kakšnem stanju so posamezne zbirke. Želeli smo ugotoviti, ali hranijo časnik samo v izvorniku, torej v fizični obliki, ali imajo kopijo tudi na mikrofilmu ter v kakšni obliki je časnik dostopen uporabnikom.

Zaradi obsežnosti zbirk ter zaradi domnevne unikatnosti zbirke INZ je bil podroben popis časnika izveden samo v knjižnici INZ. Ugotoviti smo želeli najpogostejše poškodbe, stopnjo poškodovanosti in smiselnost konservatorsko-restavratorskih posegov na zbirki iz uredništva *Slovenec*. Ker je časnik *Slovenec* celoti posnet na mikrofilm, nas je zanimalo, ali je mogoče iz danih mikrofilmskih posnetkov izdelati uporabno digitalno kopijo časnika.

Primarni cilji raziskave so bili predvsem, ugotoviti:

1. stanje zbirk časnika *Slovenec* po slovenskih knjižnicah,
2. unikatnost zbirke INZ,
3. smiselnost konserviranja in restavriranja zbirke INZ ter
4. možnost prenosa časnika *Slovenec* v digitalno obliko z obstoječih mikrofilmov.

Sekundarni cilji so bili, opozoriti na:

1. problem hrambe in uporabe časopisja v izvorniku,
2. nujnost omejitve uporabe v fizični obliki in
3. nujnost pospešitve izdelave digitalnih kopij vsaj iz že posnetih mikrofilmov.

Osnovne podatke o tem, katere knjižnice hranijo izbrani časnik, smo dobili iz bibliografske-kataložne baze COBIB v okviru sistema COBISS/OPAC. Ugotovili smo, da podatki niso popolni, saj se je izkazalo, da je bilo v evidenci le devet knjižnic, ki imajo v lasti ali hrambi časnik *Slovenec*. Podatke o knjižnicah in njihovih zalogah časnika je bilo zato potrebno še dodatno preveriti. Za ugotovitev dejanskega stanja je bilo potrebno poklicati tudi v ostale knjižnice po Sloveniji. Seznam se je razširil za šest knjižnic, tako da je bilo v raziskavo vključenih 14 knjižnic. Sledil je telefonski pogovor in obisk nekaterih knjižnic, saj je bilo potrebno pregledati zlasti stanje ohranjenosti oziroma poškodovanosti izvodov, tip vezave in način hrambe. Podatke o številu izvodov, ki jih hranijo v fizični obliki ali na mikrofilmih, o vezavi časnika, o pogostosti povpraševanja po časniku, o načinu hrambe in pridobitve časnika v knjižnico smo pridobili s pomočjo vprašalnika (Devetak 2008, str. 93). Januarja 2010 so bili zbrani podatki o stanju po posameznih knjižnicah ponovno preverjeni in ustrezno dopolnjeni.

Zbirka iz knjižnice INZ je bila podrobneje pregledana po popisnem obrazcu (Devetak, 2008, str. 93–94), kjer smo posebno pozornost namenili fizičnemu stanju gradiva in njegovim poškodbam, zlasti tistim, ki so posledica slabe kakovosti materialov ali so nastale zaradi pogoste rabe.

Ocenili smo tudi ohranjenost in poškodovanost časnika v vseh knjižnicah. V skladu z mednarodno uveljavljeno klasifikacijo poškodb za arhivsko in knjižnično gradivo (Vodopivec 2003, str. 28; Most, Defize in Havermans, 2007) smo določili štiri glavne stopnje:

1. **Stopnja I – odlična ohranjenost:** Na gradivu so lahko poškodbe, ki niso strukturne narave. Za uporabo ni posebnih omejitev. Pri knjigah so to manjše, predvsem estetske poškodbe, kjer so pisna podlaga, povezovalni elementi, oporni elementi in prevlečeni materiali dobro ohranjeni, imajo pa lahko estetske poškodbe (npr. madeže, odrgnine in podobno). Takšno gradivo ima na primer nepoškodovan papir, trdno vezavo, odlično ohranjen hrbet in nenatrgane pregibne spoje. Dovoljena je uporaba v čitalnici, seveda pod določenimi pogoji.
2. **Stopnja II – dobra ohranjenost, lažje poškodbe:** Na gradivu so lahko poškodbe, ki niso strukturne narave. Za uporabo ni posebnih omejitev. Pri knjigah so to manjše, predvsem estetske poškodbe, kjer so pisna podlaga, povezovalni elementi, oporni elementi in prevlečeni materiali dobro ohranjeni, imajo pa lahko estetske poškodbe (npr. madeže, odrgnine in podobno). Takšno gradivo ima na primer nepoškodovan papir, trdno vezavo, odlično ohranjen hrbet in nenatrgane pregibne spoje. Dovoljena je uporaba v čitalnici, seveda pod določenimi pogoji.
3. **Stopnja III – slaba ohranjenost, težje poškodbe:** Uporaba tako poškodovanega gradiva je dovoljena le knjižničarju ali arhivistu za popis gradiva. Uporaba v čitalnici ni dovoljena. Pri knjigah so to poškodbe, kjer je pisna podlaga poškodovana, povezovalni elementi so natrgani in ne opravljajo več svoje naloge. Nujna je omejitev uporabe in izdelava nadomestne kopije.
4. **Stopnja IV – zelo slaba ohranjenost, težke poškodbe:** Pri knjigah so to tiste poškodbe, kjer so pisna podlaga, povezovalni, oporni elementi in prevlečni materiali zelo poškodovani. Uporaba v čitalnici ni dovoljena. Tako poškodovana knjiga sme le še v konservatorsko-restavratorski oddelek. Tudi po opravljenem konservatorsko-restavratorskem posegu je uporaba omejena. Za nadaljnjo uporabo svetujemo izdelavo nadomestne uporabniške kopije.

Ker v nekaterih primerih ni mogoče enoznačno določiti stopnje ohranjenosti, smo zato dodali še dve vmesni stopnji: **II–III Lažje srednje poškodbe** in **III–IV Srednje težje poškodbe**.

3 Opis stanja časnika *Slovenec* v slovenskih knjižnicah

Ugotovili smo, da je v Sloveniji 14 knjižnic, ki hranijo časnik *Slovenec*. Največ jih je v Ljubljani (5), ostale pa so razporejene po naslednjih mestih: Maribor, Škofja Loka, Ravne na Koroškem, Celje, Novo mesto, Nova Gorica, Kranj, Koper in Ptuj. Popolno zbirko od leta 1873 do 1945 v originalu imata samo 2 knjižnici: NUK in INZ. V UKM manjkata samo letnika 1896 in 1942. Knjižnice časnik večinoma hranijo v skladišču ali pa v za to namenjenem prostoru. V knjižnici INZ imajo časnik shranjen v posebni čitalnici.

Časnik je v fizični obliki dostopen uporabnikom v osmih knjižnicah. NUK omogoča uporabo v fizični obliki samo v posebnih primerih s privoljenjem vodje časopisnega oddelka, sicer pa ga svojim uporabnikom ponuja na mikrofilmu. Kopija na mikrofilmu je prav tako dostopna uporabnikom Slovenske knjižnice, Osrednje knjižnice Celje ter UKM. Knjižnica Mestnega muzeja hrani le nekaj letnikov časnika, ki pa so namenjeni samo zaposlenim (Preglednica 1).

Preglednica 1: Zaloga, dostopnost in način hrambe časnika *Slovenec* v slovenskih knjižnicah

Knjižnice	Zaloga (fizična oblika v letnikih ⁴)	Dostopnost	Kopija na mikrofilmu	Način hrambe ⁵
NUK	1873–1945	NE	DA (1873–1945)	Dislocirano skladišče
Slovenska knjižnica, Ljubljana	1885–1945	DA	DA (1873–1945)	Skladišče
Knjižnica Mestnega muzeja, Ljubljana	1941–1945	NE	NE	Posebna soba
Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka	1875–1876	DA	NE	Omara
Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika, Ravne	1904–1905, 1909–1911, 1920, 1924–1941 (nekompletni letniki)	DA	NE	Skladišče
Osrednja knjižnica Celje	1935, 1937, 1938 (nekompletni letniki)	NE	DA (1873–1945)	Skladišče
Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto	1873–1875, 1877–1880, 1883–1886, 1889–1890, 1892–1893, 1896–1903, 1905–1908, 1911–1912, 1914, 1926–1934, 1936–1945	DA	NE	Skladišče

4 Za bolj natančne podatke o zalogi časnika *Slovenec* v fizični obliki glej diplomsko nalogo Devetak (2008).

5 Podrobni opis naveden v Devetak (2008).

Knjižnice	Zaloga (fizična oblika v letnikih ⁴)	Dostopnost	Kopija na mikrofilmu	Način hrambe ⁵
Goriška knjižnica Franceta Bevka, Nova Gorica	(nekompletni letniki) 1906–1909, 1914, 1916, 1918, 1919, 1921, 1927, 1936, 1938, 1939, 1942; (popolni letniki) 1943 in 1944	DA	NE	Skladišče
Knjižnica INZ	1873–1945	DA	NE	Posebna čitalnica
Knjižnica Ivana Potrča Ptuj	1898–1945 (samo posamezne številke, fragmenti)	NE	NE	Skladišče
Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, Koper	1895–1916, 1921, 1923–1924, 1926, 1928–1945. (nekompletni letniki)	DA	NE	Skladišče
Osrednja knjižnica Kranj	1904, 1907, 1910, 1920–1922, 1924–1929, 1931 1933–1936 1939 (nekompletni letniki, malo)	DA	NE	Skladišče
Knjižnica Narodnega muzeja Slovenije, Ljubljana	1873–1874, 1877, 1880, 1881, 1883, 1884, 1887–1924 (nepopolno, manjkajo številke), 1925–1944	NE	NE	Skladišče
UKM	1873–1895, 1897–1941, 1943–1945, 1991–1996	NE	DA (1873–1945)	Skladišče

Iz zbranih podatkov smo ugotovili, da imajo izmed vseh knjižnic, ki hranijo časnik *Slovenec*, samo v knjižnici INZ izvode časnika vezane v posebno vezavo iz uredništva časnika *Slovenec*. V vseh ostalih knjižnicah je časnik vezan v navadno trdo vezavo; platnice so iz lepenke, prevleka na platnici je večinoma papir, včasih tudi tekstil, na hrbtu pa vedno tekstil.

Opredelili smo tudi stopnjo ohranjenosti (Preglednica 2), rezultati popisa poškodb in opredelitev stopnje poškodovanosti pa so bili sledeči:

- **Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK), Ljubljana**

STOPNJA POŠKODOVANOSTI: stopnja II–III.

POŠKODBE: raztrganine, porumenelost, močnejše natrgani oziroma obrabljeni robovi listov, poškodbe vezave.

- **Slovanska knjižnica, Ljubljana**

STOPNJA POŠKODOVANOSTI: večinoma II in III; mogoče najti tudi nekaj letnikov, ki so v slabšem stanju (stopnja III in IV).

POŠKODBE: raztrganine, porumenelost, močnejše natrgani oziroma obrabljeni robovi listov, poškodbe vezave. V skladu s pričakovanji se stanje zaradi pogoste uporabe slabša. Sodelavci so opozorili, da je njihovo gradivo pogosteje v uporabi tudi zato, ker je v drugih knjižnicah v fizični obliki nedostopno.

- **Goriška knjižnica Franceta Bevka, Nova Gorica**
STOPNJA POŠKODOVANOSTI: večinoma stopnja II in III, nevezani letniki (III–IV).
POŠKODBE: raztrganine, porumenelost, močnejše natrgani oziroma obrabljeni robovi listov, veliko lisičjih peg.
- **Knjižnica Mestnega muzeja Ljubljana**
STOPNJA POŠKODOVANOSTI: vezava sama ni v tako kritičnem stanju, problematični so listi knjižnega bloka, ki so že močno porumeneli, prisotnih je tudi veliko lisičjih peg, ob robovih pa raztrganine (stopnja II in III).
POŠKODBE: raztrganine, porumenelost, močnejše natrgani oziroma obrabljeni robovi listov, veliko lisičjih peg.
- **Osrednja knjižnica Celje**
STOPNJA POŠKODOVANOSTI: večinoma II in III.
POŠKODBE: raztrganine, porumenelost, močnejše natrgani oziroma obrabljeni robovi listov, veliko lisičjih peg, ušesa, deli listov manjkajo, na posameznih delih so tudi luknjice od insektov itd.
- **Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika, Ravne**
STOPNJA POŠKODOVANOSTI: večinoma II in III), v ostalih nekaj letnikih pa so bile številke vezane v navadno vezavo papir/lepenka, ki pa je bila v večini primerov precej poškodovana (stopnja IV), npr. močno poškodovan hrbet ali pa ga sploh ni, platnice močno odstopajo od knjižnega bloka. Številke, ki so kar položene ena na drugo, so v precej slabšem stanju kot tiste, ki so vezane v knjižni blok.
POŠKODBE: raztrganine, porumenelost, močnejše natrgani oziroma obrabljeni robovi listov, veliko lisičjih peg, ušesa, deli listov manjkajo.
- **Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka**
STOPNJA POŠKODOVANOSTI: vezava II, knjižni blok II–III.
POŠKODBE: porumenelost, močnejše natrgani oziroma obrabljeni robovi listov.
- **Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto**
STOPNJA POŠKODOVANOSTI: večinoma II–III.
POŠKODBE: raztrganine, porumenelost, obrabljeni robovi listov.
- **Knjižnica Inštituta za novejšo zgodovino (INZ) Ljubljana**
STOPNJA POŠKODOVANOSTI: večinoma II–III, veliko gradiva je težje poškodovanega – stopnja IV; vezava in mnogi listi knjižnega bloka so v zelo slabem stanju. Z vsako nadaljnjo uporabo se gradivo samo še dodatno poškoduje.
POŠKODBE: raztrganine, porumenelost, močnejše natrgani oziroma obrabljeni robovi listov, veliko lisičjih peg, ušesa, deli listov manjkajo. Sodelavci so

opozorili, da je njihovo gradivo pogosteje v uporabi tudi zato, ker je v drugih knjižnicah v fizični obliki nedostopno.

- **Knjižnica Ivana Potrča Ptuj**

STOPNJA POŠKODOVANOSTI: večinoma III–IV.

POŠKODBE: raztrganine, porumenelost, natrgani oziroma obrabljeni robovi listov.

- **Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, Koper**

STOPNJA POŠKODOVANOSTI: večinoma II in III.

POŠKODBE: raztrganine, porumenelost, prah, poškodbe hrbtnega dela.

- **Osrednja knjižnica Kranj**

STOPNJA POŠKODOVANOSTI: večinoma II in III.

POŠKODBE: raztrganine, porumenelost, močnejše natrgani oziroma obrabljeni robovi listov.

- **Knjižnica Narodnega muzeja Slovenije, Ljubljana**

STOPNJA POŠKODOVANOSTI: večinoma II–III, letniki do 1884 so v slabšem stanju (III–IV)

POŠKODBE: raztrganine, porumenelost, močnejše natrgani oziroma obrabljeni robovi listov, veliko lisičjih peg, ušesa, deli listov manjkajo.

- **Univerzitetna knjižnica Maribor (UKM)**

STOPNJA POŠKODOVANOSTI: večinoma II stopnja, nekateri letniki tudi III.

POŠKODBE: raztrganine, porumenelost, natrgani oziroma obrabljeni robovi listov.

Preglednica 2: Stopnja ohranjenosti v slovenskih knjižnicah

Knjižnice	Stopnja ohranjenosti
NUK	II, III
Slovanska knjižnica, Ljubljana	II, III, IV
Knjižnica Mestnega muzeja, Ljubljana	II, III
Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka	II
Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika, Ravne	II, III
Osrednja knjižnica Celje	II, III
Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto	II, III
Goriška knjižnica Franceta Bevka, Nova Gorica	II, III
Knjižnica INZ	II, III, IV
Knjižnica Ivana Potrča Ptuj	II, III, IV
Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, Koper	II, III
Osrednja knjižnica Kranj	II
Knjižnica Narodnega muzeja Slovenije, Ljubljana	III
Univerzitetna knjižnica Maribor (UKM)	II, III

Preverili smo tudi, kako pogosto uporabniki povprašujejo po časniku *Slovenec*. Največ povpraševanja po časniku je v UKM, pogosta uporaba je tudi v NUK-u, Slovanski knjižnici, Osrednji knjižnici Celje in na INZ (Preglednica 3). Časnik najpogosteje uporabljajo raziskovalci.

Preglednica 3: Pogostost povpraševanja po časniku *Slovenec* v slovenskih knjižnicah

Knjižnice	Povpraševanje
NUK	Pogosto
Slovanska knjižnica, Ljubljana	Pogosto
Knjižnica Mestnega muzeja, Ljubljana	Redko
Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka	Redko
Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika, Ravne	Srednje pogosto
Osrednja knjižnica Celje	Pogosto
Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto	Redko
Goriška knjižnica Franceta Bevka, Nova Gorica	Redko
Knjižnica INZ	Pogosto
Knjižnica Ivana Potrča Ptuj	Redko
Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, Koper	Redko
Osrednja knjižnica Kranj	Redko
Knjižnica Narodnega muzeja Slovenije, Ljubljana	Redko
Univerzitetna knjižnica Maribor (UKM)	Zelo pogosto

4 Ohranjenost časnika *Slovenec* v knjižnici INZ

4.1 Opis stanja pred posegom

V popis smo zajeli celotno zbirko, ki je bila na voljo v knjižnici (81 knjig), in tisti del zbirke, ki jo je INZ predal v konserviranje oz. restavriranje v Center za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije (18 knjig), kar predstavlja skupaj 99 knjig. Šest zvezkov je bilo v preteklosti zaradi slabega stanja na novo prevezanih. Letniki, ki niso iz uredništva časnika *Slovenec*, in prevezave so v navadni trdi vezavi. Teh je 17 knjig.

V podrobnejšo analizo smo zajeli zbirko iz uredništva časnika *Slovenec*, torej tiste, ki so vezani v izvorni vezavi z usnjenimi prevlekami. Izvodi so hranjeni leže na policah v čitalnici v prostem pristopu. Format knjige je do leta 1900 mali folio⁶,

6 Povprečna velikost: 375 x 274 mm.

po letu 1900 pa veliki folio⁷. Debelina hrbtna vezanih časnikov letnikov v malem foliju meri do 14 cm, višina velikega formata pa meri celo do 51 cm. Debelina hrbtna in višina bistveno pripomoreta k temu, da se vezava in knjižni blok prej uničita.

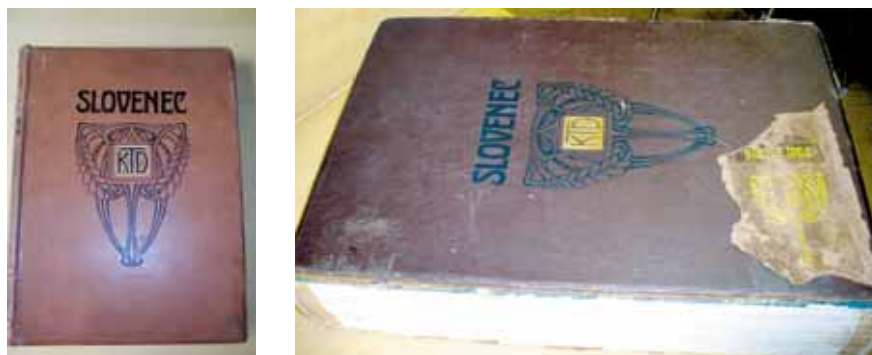

Slika 1: Postavitev časnikov v čitalnici INZ pred začetkom konservatorsko-restavratorskih del, leta 2007.

Gradivo, izdano do leta 1900, je vezano v zvezkih oziroma knjigah, vsako leto ima svojo knjigo. Izvodi so v celoti prekriti in usnje. Po letu 1920 se spremenita format in obseg, eno leto je lahko razdeljeno tudi v štiri knjige. Platnice so prekrita z rjavim knjigoveškim platnom, hrbet pa je na vseh knjigah prekrit z rjavim usnjem. Vsi izvodi imajo na zgornji platnici in hrbtnem delu supralibris Katoliškega tiskovnega društva – KTD (Sliki 2 in 3).

---

7 Povprečna velikost: 505 x 360 mm.

Sliki 2 in 3: Časnik *Slovenec* v usnjeni vezavi s supralibrisom Katoliškega tiskovnega društva – KTD, na levi vezava v celo usnje, na desni v platno na platnici in usnje v hrbtnem delu.

4.2 Najznačilnejše poškodbe na zbirki iz knjižnice INZ

Zvezki so mehansko poškodovani predvsem zaradi pogoste rabe, teže in velikega formata ter slabe kakovosti papirja in usnja. V primeru zbirke časnika v INZ se mehanske poškodbe na knjižnem bloku najpogosteje kažejo kot zvitost, zmečkanost listov, raztrganine, lisičje pege, porumenelost.

Na vezavi pa se kažejo kot potrgan hrbtni del, razrahljanost in/ali poškodovanost šivanja (nitke so natrgane, vezice potrgane), preperelost⁸ usnjene prevleke, odrgnine, raztrganine. Strgani listi so pogosto polepljeni s samolepilnim trakom, veliko knjig ima pole še dodatno spete s sponkami, ki so mestoma že močno zarjavele (Slika 4).

4.3 Ohranjenost časnika *Slovenec* iz knjižnice INZ

Stopnja poškodovanosti vezave in knjižnega bloka oziroma stopnja ohranjenosti gradiva določa tudi dostopnost do tega gradiva. Če so na gradivu težje poškodbe (stopnja ohranjenosti med III in IV), je potrebno tako gradivo nemudoma umakniti iz uporabe.

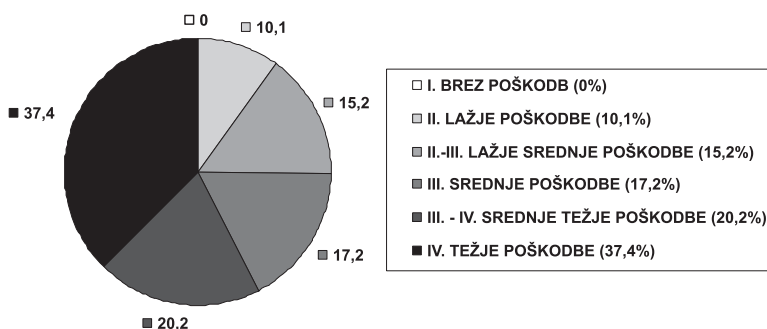
⁸ Preperelost usnja (ang. red rot) je posledica kemijskih procesov med strojenjem usnja.

Slika 4: Tipične poškodbe na mnogih izvodih časopisnega gradiva, ko odpadli hrbtni del in platnica ne nudita več nobene zaščitne knjžnemu bloku, zato so mehanske poškodbe na posameznih listih neizbežne.

Na Sliki 5 je vidno, da v našem vzorcu nismo imeli nobene knjige s stopnjo I. V II. stopnjo je bilo vključenih 10,1 % knjig. To so tiste, ki imajo manjše strukturne poškodbe na knjižnem bloku ali vezavi. V stopnjo II–III je vključeno gradivo, ki ima nekoliko bolj izrazite poškodbe, saj ima poleg vseh t. i. lažjih poškodb tudi manjše zatrganine, zmečkane liste, natrgane hrbte in liste knjižnega bloka. Zanimivo je, da so v to kategorijo, ki predstavlja 15,2 % celotnega vzorca, vključeni pretežno letniki 1910–1913, saj so prav te knjige izredno težke in debele (okrog 14 cm) in so že samo zaradi tega izpostavljene mehanskim poškodbam.

Nekaj več kot 17 % gradiva je uvrščenega v kategorijo s stopnjo III. Gre za knjige, ki imajo bolj natrgane in obrabljene platnice in hrbet, natrgani so tudi robovi listov. S stopnjo III–IV – srednje težje poškodbe, je označeno 20,2 % gradiva, kjer so poškodbe težje oblike, vendar še vedno ne tako hude kot v stopnji IV. Gradivo v stopnji IV ima npr. razrahljane pole, vezavo ter počen hrbet. Iz Slike 5 je razvidno, da je v stopnjo IV uvrščenega največ gradiva (37,4 % oziroma 37 knjig). Te knjige imajo večje poškodbe na knjižnem bloku: pole odstopajo, strani izpadajo, prisotne so večje raztrganine itn. V zelo slabem stanju je predvsem vezava: potrgana povezava, potrgane vezice in šivi, platnice odstopajo ali pa so ločene od hrbita, hrbet manjka itd.

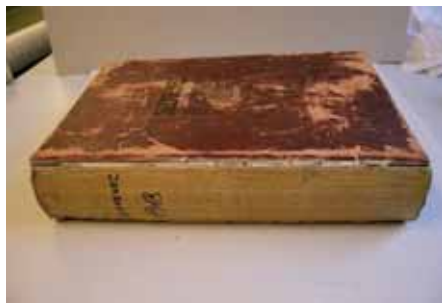

Slika 5: Stopnja ohranjenosti časnika Slovenec v knjižnici INZ (v %)

Mehanske poškodbe so tako na vezavi kot na listih, ki sestavljajo knjižni blok, vendar niso na vseh zvezkih enako izrazite. Vsi zvezki so potrebni konservatorско-restavratorskih posegov na hrbtnem delu vezave, mnogo zvezkov pa potrebuje tudi posege na listih knjižnega bloka. Vzrok za tako slabo stanje je predvsem v pogosti uporabi časnikov in v nepravilnem ravnanju z njimi. Na Slikah 6–9 je predstavljena povprečna ohranjenost časnika *Slovenec* iz knjižnice INZ.

Sliki 6 in 7: Primer lažjih poškodb oz. dobre ohranjenosti (stopnja II).

Sliki 8 in 9: Primer slabe ohranjenosti (stopnja III).

4.4 Smiselnost konserviranja in restavriranja

Glede na pomembnost gradiva in vrsto poškodb ter glede na razpoložljive konservatorsko-restavratorske možnosti, ki jih premoremo v naših ustanovah, kot je npr. Arhiv Slovenije, predlagamo, da je smiselno pričeti z restavratorskimi deli na tistem gradivu, ki ima manjše poškodbe, kjer knjižni blok še ni prizadet. Zaradi velike količine gradiva, časovno zamudnega konservatorsko-restavratorskega dela in omejitve z razpoložljivimi kadri in finančnimi sredstvi svetujemo, da bi dela izvajali postopno glede na zmogljivosti.

4.5 Opravljeni konservatorsko-restavratorski posegi

V Centru za restavriranje knjig in papirja Arhiva Republike Slovenije so v letih 2007–2010 konservirali 18 enot (Preglednica 4). V postopek konserviranja in restavriranja so bili izbrani zvezki, ki imajo manjše poškodbe vezave.

Konservatorsko-restavratorska dela na zvezkih so vključevala dela na vezavi in listih knjižnega bloka in so podrobneje predstavljena v internem poročilu o delu Arhiva RS 2007–2009 (<http://www.arhiv.gov.si/>). Ker sama vezava na obravnavanih knjižnih blokih na nobenem zvezku še ni izrazito prizadeta, je bilo potrebno konservatorsko-restavratorska dela opraviti na nerazvezanih knjižnih blokih. Natrgani listi knjižnega bloka so bili ročno restavrirani z japonskim papirjem. Zaradi količine in narave poškodb je bilo delo časovno zelo zamudno.

Preglednica 4: Konservirani zvezki časnika *Slovenec* iz knjižnice INZ v Ljubljani

Ev. št.	Leto KR posega	Slovenec letnik	Velikost mm	KR poseg
60/07	2007/10	1915	500 x 350 x 105	zaščitna škatla, rest. vezave, posamezni listi knjižnega bloka v K-R postopku
61/07		1916	505 x 360 x 110	
62/07		1917	505 x 350 x 100	
63/07		1916	503 x 340 x 100	
108/07	2007/08	1876	377 x 274 x 45	rest. vezave, posamezni listi knjižnega bloka in zaščitna škatla
109/07		1875	377 x 274 x 45	
110/07		1873-1874	377 x 274 x 54	
111/07		1878	377 x 274 x 45	
112/07		1932	505 x 363 x 69	
113/07		1931	505 x 355 x 75	
52/08	2008/09	1882 X	375 x 274 x 44	rest. vezave, posamezni listi knjižnega bloka in zaščitna škatla
53/08		1881 IX	375 x 272 x 48	
54/08		1883 XI	375 x 275 x 63	
55/08		1880VIII	375 x 275 x 43	
56/08		1933 LXI – 1. del	510 x 350 x 65	
57/08		1940 LXVIII – 3.del	505 x 355 x 80	
58/08		1933 LXI – 3. del	508 x 355 x 73	
59/08		1940 III.	503 x 370 x 09	

4.6 Priporočila za nadaljnje posege

Ker obstajajo ustrezni mikrofilmski posnetki, je Center za restraviranje knjig in papirja Arhiva RS svetoval, da naj INZ čim prej iz njih pridobi elektronsko verzijo in jo ponudi uporabnikom. Zvezke prvotno vezanega časopisa *Slovenec* bi bilo potrebno izločiti iz uporabe, arhivirati izvornike v ležečem položaju v ustreznem temnem in klimatsko urejenem prostoru ter postopno in v skladu s sredstvi izpeljati potrebna konservatorsko-restavratorska dela na zvezkih, ki imajo predvsem mehanske in kemijske poškodbe na vezavi. Za zvezke, ki imajo IV. stopnjo poškodb na knjižnem bloku, pa smo predlagali, da se pred morebitnim konservatorsko-restavratorskim posegom o tem, kako rešiti oziroma ohraniti najbolj poškodovane izvode, temeljito posvetujejo z vsemi pristojnimi in vpletenimi strokovnjaki. Glede na to, da je v Sloveniji dovolj izvodov časnika *Slovenec*, bi bilo vredno premisliti o smiselnosti restavriranja tako poškodovanih knjižnih blokov, vsekakor pa jih je potrebno ustrezno zaščititi in trajno hraniti. Zbirka časnika *Slovenec* iz uredništva *Slovenec*, ki jo hrani INZ, je del nacionalno pomembne kulturne dediščine, ki jo moramo strokovno ustrezno posredovati bodočim rodovom.

4.7 Stanje na področju mikrofilmanja in digitalizacije časnika Slovenec

Zaščita fizičnega gradiva lahko poteka na dva načina: lahko ga posnamemo na mikrofilm ali ga digitaliziramo. S kombinacijo obeh izvedemo t. i. hibridni postopek (Chapman, Conway in Kenney, 1999). Ugotovili smo, da je časnik *Slovenec* je v celoti mikrofilman⁹, kljub temu pa so v Sloveniji samo štiri knjižnice od štirinajstih, ki imajo na voljo kopijo časnika tudi na mikrofilmu. Prav to je bil razlog, da smo si zastavili dodatno nalogo, ugotoviti, kakšne so možnosti izdelave nadomestnih kopij oz. prenosa že obstoječih mikrofilmov v digitalno obliko.

Digitalizacija je možna na dva načina: digitaliziramo izvornik ali pa iz mikrofilma naredimo digitalno kopijo. Prvi način je ta, da naredimo digitalno kopijo iz originala. Ta način ni najboljši, saj je časopisno gradivo tiskano na najslabši papir in se z vsakim listanjem oziroma nadaljnjim reproduciranjem še dodatno uničuje. Zato je časopisno gradivo boljše digitalizirati kar z obstoječih mikrofilmov. Na ta način originalov ne potrebujemo in jih zato tudi ne poškodujemo, poleg tega pri skeniranju strani originala ne moremo tako počistiti, kot lahko to

9 Celotna zbirka časnika *Slovenec* zajema 153 mikrofilmskih kolotov.

stori mikrofilm, ki že sam počisti kar je porumenelo. Tako dobimo boljše kopije, če gradivo prenesemo z mikrofilmov v digitalno obliko. V času raziskave smo ugotovili, da so v NUK nekateri časniki, izdani do leta 1945, že digitalizirani iz originalov¹⁰.

Ker v ta projekt niso zajeti starejši časniki in ker je časopisno gradivo občutljivo in ranljivo, nas je zanimalo, ali je možno časnik *Slovenec* digitalizirati z obstoječih mikrofilmov. Izvedli smo poskus. Izposodili smo si kopijo časnika *Slovenec* na mikrofilmu za leto 1904 in ta letnik s pomočjo skeniranja prenesli v digitalno obliko. Ugotovili smo, da je časnik dobro posnet na mikrofilm in da je posnet v polno snemalno polje, tako da iz njega lahko naredimo zelo kakovostno digitalno kopijo (Devetak, 2008 CD priloga). Se pa ponekod pojavi slabša čitljivost, npr. nekatere črke so zalite z barvo, nekaj stranem zmanjkuje barve na obrobju, vendar je to stanje originala oziroma slabega odtisa v izvorniku in ne posledica mikrofilmskega postopka prenosa na nadomestni medij.

Ugotovili smo, da je časnik *Slovenec* možno relativno hitro digitalizirati kar z obstoječih mikrofilmov. Pred zaključkom priprave tega prispevka za objavo smo izvedeli, da v NUK že poteka digitalizacija mikrofilmov nekaterih naslovov starejšega časopisja, med njimi je tudi časnik *Slovenec*. Po podatkih, posredovanih januarja 2010, bo predvidoma oktobra tega leta digitalna oblika uporabnikom dosegljiva na portalu Digitalne knjižnice Slovenije – dLib.si (www.dlib.si). Zaradi optične prepoznavne besedila bo možno iskanje po celotnem besedilu, kar je velika dodatna vrednost za uporabnike¹¹.

5 Zaključek

V Sloveniji časnik *Slovenec* hrani štirinajst knjižnic, a le dve knjižnici, NUK in INZ hranita popolno zbirko. Le zbirka iz uredništva časnika *Slovenec*, ki jo hrani knjižnica INZ je unikatna, ker izhaja iz uredništva časnika *Slovenec* in ker je vezana v usnjeno vezavo. Ostale zbirke so v navadni trdi vezavi ali celo brez nje.

Opravljen raziskava je pokazala, da je gradivo v veliki meri poškodovano. Največ poškodb je posledica slabe kakovosti materialov, velikih formatov in pogoste uporabe. Ugotovljeno je bilo tudi, da uporabniki raje posegajo po izvornikih kot po mikrofilmih, kajti branje in pregledovanje mikrofilmskih kopij na mikro-

---

10 Gradivo se lahko posname na mikrofilm ali se ga digitalizira, lahko pa se uporabi kombinacijo obeh postopkov, t. i. hibridni postopek.

11 Vir: NUK Mojca Šavnik, osebna komunikacija.

filmskih čitalcih uporabniku ni prijazno. Posledica pogoste uporabe izvornikov so izrazite poškodbe, ki se kažejo kot raztrganine listov, poškodovanost hrbta, potrganost vezic, izpadanje listov ipd. Na gradivu so prisotne tudi kemične poškodbe, tu je potrebno omeniti porumenelost listov in preperelost usnja, kar še dodatno doprinese k poškodovanosti. Zato je potrebno tovrstno gradivo hraniti v klimatsko ustreznih pogojih.

Ugotovili smo, da je časnik *Slovenec* možno digitalizirati kar z obstoječih mikrofilmov, kar po najnovejših informacijah tudi poteka. Poglavitna prednost digitalne kopije je predvsem univerzalen in hiter dostop do gradiva. S skorajšnjo dostopnostjo časnika *Slovenec* v digitalni obliki bo gotovo v veliki meri rešen problem uporabe v fizični obliki.

Z raziskavo smo dobili tudi potrditev, da je zbirka iz uredništva časnika *Slovenec*, ki jo hranijo v knjižnici Inštituta za Novejšo zgodovino, unikatna, ker je popolna in ker je vezana v unikatno usnjeno vezavo, zato predstavlja pomemben del naše nacionalne tiskane dediščine.

Ugotovili smo, da bi bilo zaradi unikatnosti zbirke in poškodb časnik nujno takoj umakniti iz uporabe. Svetujemo, da se zbirki zagotovi primerna dolgoročna zaščita ter postopno izpeljujejo konservatorsko-restavratorski posegi, najprej na manj poškodovanih izvodih, kasneje pa tudi na vseh tistih izvodih, kjer je to smiselno.

Zahvala

Za sodelovanje pri raziskavi se zahvaljujemo Nataši Kandus in Igorju Zemljiču iz INZ, Dunji Kalčič in Mojci Šavnik iz NUK-a, Vlasti Stavbar iz UKM in Branetu Knehtlu.

Navedeni viri

1. Chapman, S., Conway, P. in Kenney R., A. (1999). *Digital imaging and preservation microfilm: the future of the hybrid approach for the preservation of brittle books*. Washington.: Council on Library and Information Resources. Pridobljeno 4. 2. 2008 s spletne strani: <http://www.clir.org/pubs/archives/hybrid.pdf>.
2. Devetak, A. (2008). *Časnik Slovenec: stanje in dostopnost v slovenski praksi*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

3. Peternelj, A. (2005). *Mikrofilmanje časopisnega gradiva v Sloveniji*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
4. Rapuš, K. (2003). Stanje, uporaba in zaščita časopisnega gradiva v časopisni čitalnici NUK. *Knjižnica*, 47 (4), 63–84.
5. Most, P. van der, Defize, P., in Havermans, J. (2007). *Schadeatlas archieven: hulpmiddel bij het uitvoeren van een schade-inventarisatie*. Den Haag: Metamorfoze.
6. Vodopivec, J. (2003). Trajnost dediščine na papirju. *Arhivi*, 26 (1), 23–30.

Dr. Jedert Vodopivec, izr. prof., je zaposlena v Arhivu Slovenije.

Naslov: Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana

Naslov elektronske pošte: jedert.vodopivec@gov.si

Anja Devetak je zaposlena v Lavričevi knjižnici, Ajdovščina.

Naslov: Cesta IV. Prekmorske, 5270 Ajdovščina

Naslov elektronske pošte: anja.devetak@gmail.com